

Klassikoesittely

Tarmo Malmberg

Elokuvatutkimus mediatutkimuksen mallina

Gilbert Cohen-Séat. *Essai sur les principes d'une philosophie du cinema*. Tome I. *Introduction générale: notions fondamentales et vocabulaire de filmologie*. Paris: Presses Universitaires de France, 1946.

Koko satavuotisen historiansa ajan mediatutkimuksen luonteesta käytyyn keskusteluun on vaikuttanut paljolti se, mikä joukkoviestin kulloinkin on ollut hallitseva ja mikä viestin on koettu tärkeäksi. 1900-ensivuosisikymmeninä tämä media oli sanomalehti, 1970-luvulta lähtien televisio ja 2000-luvun taitteesta lähtien yhä enemmän internet. 1920-luvulta 1960-luvulle ulottuneella aikakaudella vastaava tärkeä media oli elokuva. Tällöin myös vaikutti nyttemmin unohdettu *filmologian* suuntaus, josta saa turhaan etsiä mainintaa alan yleisistä historiankirjoista. Siksi on syytä palauttaa mieliin Gilbert Cohen-Séat'n työ *Essai sur les principes d'une philosophie du cinéma* vuodelta 1946. Teos ei ole klassikko siinä mielessä, että siinä olisi muotoiltu ihailtavalla tavalla jokin peruskysymys. Kirja on itse asiassa varsin pitkävetäinen ja esseistisessä rönsyilevytyksessään selvästi pölyntynyt. Cohen-Séat'n työn klassikkoaseman takaa kuitenkin se, että sen tekijä pani alulle kokonaisen elokuvatutkimuksen suuntauksen, jonka kysymyksenasettelulla on edelleen merkitystä. Tämä merkitys liittyy elokuvan luonteeseen ja siihen, miten sen pohjalta voidaan ymmärtää mediatutkimuksen monitieteinen erityisluonne.

Lukuun ottamatta 1930-luvun alkupuolelta 1970-luvun jälkipuolelle ulottunutta ajanjaksoa ei elokuvatutkimus ole saanut näkyvyyttä mediatutkimuksessa. Syy tähän piilee elokuvan kaksoisluonteessa. Yhtäältä elokuva on *esteettis-fiktiivisen*, toisaalta *visuaalisen* viestinnän väline. Toisin sanoen näytelmäelokuvat kertovat sepitettyjä tarinoita ja käyttävät tarinankerrontaan kuvia. Kummankin näistä puolista käsittely edellyttää omaa kysymyksenasetteluaan ja metodologiaan. Ne taas poikkeavat siitä empiirisen sosiaalitutkimuksen valtalinjasta, jonka tieteenihanne edelleen paljolti hallitsee alaa. Tätä toisenlaista kysymyksenasettelua ja metodologiaa voi luonnehtia tavalla, joka valaisee Cohn-Séat'n argumentaatiota.

Elokuva keksittiin 1890-luvulla, ja seuraavina vuosikymmeninä se levisi nopeasti ympäri maailmaa. Ensin ranskalainen, sitten amerikkalainen elokuva tuli tunnetuksi kaikkialla. Tämä oli uutta. Sanomalehtien levikkialue rajoittui kielialueittain, ja sama päti radioon. Ne eivät siis kyenneet elokuvan tavoin luomaan kansainvälistä julkisuutta, johon eri maiden ihmisten huomio kohdistui. Tunnetusti amerikkalaiset elokuvat saavuttivat tässä nopeasti erityisaseman, niin että Charlie Chaplin, Douglas Fairbanks ja Mary

Pickford, Hollywoodin mykän kauden kuuluisuudet, tunnettiin 1920-luvun Neuvostoliittoa myöten. Kyse oli siitä, että elokuva kuvakielensä helpon ymmärrettävyyden ja vetoavien tarinoidensa avulla saattoi ylittää kansallisia, poliittisia ja kulttuurisia rajoja ennen näkemättömällä tavalla. Elokuvalle oli siis ilmeinen *sivilisaatiomerkitys* siinä mielessä, kuin antropologiassa (Mauss 1971 [1930]) sivilisaatiosta puhutaan: elokuvan suosio oli osoitus jostain eri yhteiskuntia yhdistävästä piirteestä. Tätä piirrettä kuvaamaan omaksuttiin toisen maailmansodan jälkeisessä Ranskassa ilmaisu ”kuvan sivilisaatio” (*civilisation de l'image*) (esim. Barthes 1961). Toisin sanoen elokuvan myötä maailman kansat olivat yhdentymässä uudeksi globaaliksi kokonaisuudeksi. Tämä on myös suunnilleen Cohen-Séat'n perustelu sille, miksi elokuva on tärkeä viestintäilmiö. Kysymys koski sitä, mihin elokuvien maailmansuosio perustui. Tässä elokuvan esteettis-visuaalinen luonne astuu kuvaan. Cohen-Séat korostaa siinä kahta seikkaa.

Ensinnäkin kuville on ominaista tietty *ei-rationaalisuus* ja tunteisiin vetoavuus. Kuvien merkitystä on vaikea määritellä samalla tavalla kuin sanojen. Puhe elokuvan kielestä on metaforista, koska elokuvalla ei ole luonnollisen kielen niin sanottua diskursiivista rakennetta. Toisin sanoen elokuvan kuvia ei voi hajottaa osiin ja koota sitten uudestaan niistä. Kielellä tämä onnistuu, koska kielen sanasto on eri asia kuin siitä poimituista sanoista muodostettu lause. Toiseksi elokuvan ei-rationaalisuus tukee *fiktiivis-kuvitteellista* puolta. Näytelmäelokuva tarjoaa näkymän maailmaan, joka ei ole todellinen vaan virtuaalinen. Toisin sanoen katsoja voi koska tahansa astua siitä pois, mutta hän voi myös tietoisesti antautua tarinavirran vietäväksi. Tällä on taas psyykinen merkitys, koska ihminen esteettisen maailman kansalaisena ei ole sidottu arkitodellisuuden vaatimuksiin. Siksi elokuvat voivat auttaa ihmisiä vapautumaan rajoistaan. Kun tämä tapahtuu maailmanlaajuisesti uuden globaalien kuvien sivilisaation myötä, ihmiskunnan uudenlainen ykseys on ehkä mahdollinen.

Cohen-Séat nimeää tarkastelunsa elokuvan filosofiaksi, joka voidaan edellä kuvatussa mielessä ymmärtää elokuvan kulttuuri- tai sivilisaatiofilosofiaksi. Elokuvan filosofiasta päästään elokuvan erityistieteelliseen tarkasteluun, kun hajotetaan filosofinen kysymyksenasettelu uudestaan osiinsa. Cohen-Séat osoittaa suunnan tähän, ja tässä hänen ratkaisunsa on edelleen huomion arvoinen. Kyse on mediatutkimuksen luonteen ymmärtämisestä elokuvan avulla. Cohen-Séat'n ratkaisun voi esitellä lyhyesti näin:

Viestintäilmiönä elokuva jakautuu kahtia. Tätä vastaavat ranskan kielessä sanat *film* ja *cinéma*. Edellisellä voidaan yksinkertaistetusti tarkoittaa elokuvaa yksittäisinä elokuvina sekä jälkimmäisellä elokuvaa tuotanto- ja esityskoneistona. Erottelu ei ole näin yksinkertainen, joskin Cohen-Séat'n intention mukainen (vivahteikkaampana esityksenä ks. Metz 1971). Elokuvan ja laajemmin muidenkin joukkoviestinten tutkimuksen ongelman muodostaa se, miten nämä kaksi puolta nivotaan yhteen. *Communication research*-perinteen ratkaisu on, että ne kootaan yhteen *viestinnän* käsitteellä. Näin mediatutkimus tutkii viestintää sanomien siirtona, joka etenee lähettäjältä vastaanottajalle tiettyä kanavaa pitkin (Lasswell 1948). Cohen-Séat sen sijaan ratkaisee asian näytöksen (ransk. *spectacle*), siis *julkisuuden* käsitteen avulla. Me ymmärrämme, mistä elokuvassa viestintävälineenä on kyse, kun tarkastelemme sitä sosiaalisena instituutona, joka on osa näytös- ja kulttuurijulkisuutta. metodi, jolla tätä ilmiötä tutkitaan, koostuu väistämättä useista jäsenistä. Toisin sanoen elokuvatutkimus (filmologia) on *monitieteistä*. Samalla se on kuitenkin *erityistiede*, koska sillä on oma käsitteellinen järjestyksensä. Elokuvatutkimuksen kannalta relevanteista lähi- ja aputieteistä Cohen-Séat nostaa esiin estetiikan, psykologian, sosiologian ja antropologian.

Estetiikan apua elokuvatutkimus tarvitsee, kun tehtävänä on määrittää elokuvailmaisun luonne. Tämä Cohen-Séat'n ja filmologian antama alkusysäys näkyi hyvin 1960- ja 1970-luvulla, kun sen suuntaviivojen mukaisesti semioottinen elokuvatutkimus vakiintui. Elokuvasemiotikan ensiaskeleet otettiin filmologian piirissä. *Psykologia* puolestaan kykenee selvittämään sitä, miten elokuvia ymmärretään ja minkä aseman ne saavat yksilöiden tarverakenteessa. Tämän tutkiminen edellyttää luonnollisesti yhteistyötä elokuvasemiotikan kanssa, koska kyse on yksilön reaktioista juuri tietynlaisiin merkki-ilmäsuihin. *Sosiologian* tehtävä on sijoittaa edelliset puolet yhteiskunnalliseen yhteyteen. Elokuvanäytös on sosiaalinen tapahtuma ja tila, joka määrää yksilön katsomiskäyttäytymistä. Ihmiset kokoontuvat puolihämärään saliin määrääaikana ja yhdessä muiden ihmisten kanssa katsomaan elokuvia. Kaikki tämä määrittää elokuvaa konkreettisenä ilmiönä. Näin elokuvaesitys on se paikka, jossa elokuva tekstinä, kuvina ihmisten päässä ja elokuvantekijöiden aikaansaannoksena kohtaavat. Kun tämä tapahtuu ympäri maailmaa, voidaan puhua (elo)kuvan sivilisaatiosta. Sen ymmärtämistä auttaa puolestaan *antropologia*. Elokuvan ei-rationalinen tunnelogiikka lähentää elokuvankatsomista unenkaltaiseen tilaan ja niin kutsuttuun primitiiviseen ajatteluun. Tämä taas luo globaalin kaikupohjan sille, että elokuva voi ylittää kansalliset rajat ja kulttuurierot.

Cohen-Séat'n kirjan klassikkoasema nojaa filmologien liikkeeseen, jonka se pani alulle ja joka vaikutti 1940-luvulta 1960-luvulle (täydellisin esitys aiheesta on Lowry 1985; uudemmassa tutkimuksesta ks. Leveratto 2009). Kyse oli varsinaisesti ensimmäisestä mediatutkimuksen tutkimussuuntauksesta, joka tietoisesti pyrki koordinoimaan eri tieteenalojen antamaa panosta jonkin median tutkimiseksi. Frankfurtin koulukunta oli kehittänyt vastaavan tutkimusorganisaation 1930-luvulla, mutta mediatutkimuksella ei siinä ollut keskeistä sijaa, ja Paul F. Lazarsfeldin johtamat tutkimusryhmät 1940-luvulla painottuivat lähinnä empiiriseen sosiaalitutkimukseen. Cohen-Séat'n vision mukaisesti filmologiseen tutkimukseen taas osallistui alun alkaen niin humanisteja kuin yhteiskuntatieteilijöitä useista maista. Ranskan lisäksi erityisesti romaaniset maat (Italia, Espanja) olivat hyvin edustettuina, mutta filmologian vaikutus näkyi myös ainakin Belgiassa, Britanniassa, Länsi-Saksassa, Puolassa ja Tanskassa. Liikkeen vuosina 1947–1961 julkaisemaa *Revue internationale de filmologie* -lehteä voikin myös pitää alan ensimmäisenä varsinaisesti kansainvälisenä jonaalena. Filmologit järjestivät lisäksi kansainvälisiä kongresseja, joista Pariisissa vuonna 1955 pidettyyn osallistui 350 kokousedustajan joukossa myös sittemmin elokuvan psykoanalyttisistä tutkimuksista tunnettu suomalainen Mikael Enckell. Näin filmologian voi monella tapaa nähdä rinnakkaisena *communication research* -suuntaukselle, joka samaan aikaan 1940–1950-luvulla vakiintui Yhdysvalloissa ja loi vastaavia tutkijoiden järjestäytymismuotoja, kuten *Journal of Communication* -lehden (per. 1951).

Alun perin Cohen-Séat aikoi teoksensa neliosaiseksi. Työn kolme muuta osaa jäivät kuitenkin ilmestymättä, joskin hän vuonna 1958 julkaisi kirjastaan hieman korjatun ja täydennetyn laitoksen. Kuvan sivilisaation käsittelyä Cohen-Séat silti jatkoi sekä kirjassaan *Problèmes du cinéma et de l'information visuelle* (1961) että yhdessä Pierre Fougeyrollas'n kanssa laaditussa teoksessa *L'action sur l'homme: cinéma et télévision* (1961). Niissä on havaittavissa muutos suhteessa käsiteltävään teokseen. Siinä missä Cohen-Séat vielä 1940-luvun puolivälissä suhtautui ainakin ehdollisen optimistisesti elokuvan ja visuaalisen viestinnän sivilisoivaan merkitykseen, 1960-luvun taitteessa hän on tätä selvästi pessimistisempi. Elokuva ei ilmeisesti täyttänyt hänelle lupaustaan. Utopia

siitä, että mediat yhdistävät maailman ja luovat auvoisen globaalin yhteisön, jäi kuitenkin edelleen elämään.

Kirjallisuus

- Barthes, Roland (1961). Une civilisation de l'image. *Noroit* 56, 3–14.
- Cohen-Séat, Gilbert (1961). *Problèmes du cinéma et de l'information visuelle*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Cohen-Séat, Gilbert & Fougeyrollas, Pierre (1961). *L'action sur l'homme: cinéma et télévision*. Paris: Denoël.
- Lasswell, Harold D. (1948). The Structure and Function of Communication in Society. Teoksessa Lyman Bryson (toim.). *The Communication of Ideas: A Series of Addresses*. New York: Institute for Religious and Social Studies, 37–51.
- Leveratto, Jean-Marc (2009). La *Revue internationale de filmologie* et la genèse de la sociologie du cinéma en France. *Cinémas* 19:2–3, 183–215.
- Lowry, Edward (1985). *The Filmology Movement and Film Study in France*. Ann Arbor, Michigan: UMI Research Press.
- Mauss, Marcel (1971 [1930]). Les civilisations: éléments et formes. Teoksessa Marcel Mauss. *Essais de sociologie*. Paris: Minuit, 231–252.
- Metz, Christian (1971). *Langage et cinéma*. Paris: Larousse.